

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALAR MEDIASAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Axmedova Shaxnozaxon Xusanjon qizi

TURAN INTERNATIONAL UNIVERSITY 1-bosqich magistri

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda axborot kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar, axborot manbalaridan samarali foydalanish, tanqidiy fikrlash va axborot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kompetensiyalar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shuningdek, O'zbekiston oliy ta'lim tizimi misolida axborot kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar mediasavodxonlikni rivojlantirishning pedagogik psixologik va innovatsion texnologiyalarning amaliy jihatlarini ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Axborot kompetentligi, raqamli savodxonlik, mediasavodxonlik, talaba, ta'lim texnologiyalari, axborot madaniyati, sun'iy intellekt, baholash mezonlari.

KIRISH

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi va raqamli transformatsiya jarayonlari bugungi ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Endilikda talabalarining bilim darajasini belgilashda ularning nafaqat faktik ma'lumotlarni egallashi, balki axborotni izlash, tahlil qilish, saralash va undan to'g'ri foydalanish qobiliyati – ya'ni axborot kompetentligining mavjudligi asosiy mezonlardan biri sifatida qaralmoqda. Bu kompetentlik talabaning o'z mustaqil fikrini shakllantirishi, yangilikka intilishi, global axborot oqimida yo'lini topa olishi va eng muhimi, zamonaviy kasbiy muhitda samarali faoliyat yuritishi uchun muhim shartdir. Bugun dunyo miqyosida ta'lim jarayonini raqamlashtirish, ochiq ta'lim platformalari va sun'iy intellekt asosidagi texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, axborot madaniyatini yuksaltirishga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham bu yo'nalishda qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq, talabalarda axborot kompetentligini rivojlantirishning samarali omillari va uni baholash mezonlari hali to'liq ishlab chiqilmagan. Ushbu maqolada axborot kompetentligini rivojlantiruvchi ichki va tashqi omillar, pedagogik yondashuvlar, shuningdek, bu kompetentlik darajasini aniqlashda qo'llaniladigan zamonaviy mezonlar tahlil etiladi. Tezis zamonaviy ta'lim jarayonida talabaning shaxsiy va kasbiy taraqqiyotida axborot kompetentligining tutgan o'rni va ahamiyatini yoritib berishga qaratilgan. Axborot kompetentligini rivojlantirish bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarining eng dolzarb vazifalaridan biriga aylangan. Bu kompetentlik – talabaning zamonaviy axborot muhiti bilan samarali ishlash, mustaqil axborot izlash, uni tahlil qilish, baholash va qo'llash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Axborot kompetentligining shakllanishi ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ular pedagogik, texnologik va psixologik jihatlar bilan uzviy bog'liqdir.

Axborot kompetentligining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

-axborotni izlash kompetensiyasi – kerakli ma’lumotni aniqlash, axborot manbalarini tanlay olish;

-axborotni tahlil qilish va qayta ishlash kompetensiyasi – axborot ishonchliligini baholash, uni mavzuga moslashtirish;

-axborotdan foydalanish kompetensiyasi – amaliy topshiriqlarni bajarishda, loyiha va taqdimotlar tayyorlashda axborotni to’g’ri qo’llash;

-axborot madaniyati – axborot xavfsizligiga rioya qilish, mualliflik huquqlarini tushunish va hurmat qilish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Talabalarda axborot kompetentligini shakllantirishga doir ilmiy-nazariy manbalarni tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, bu masala nafaqat ta’lim jarayonining texnologik jihatlari, balki shaxsiy rivojlanish, kognitiv yondashuvlar va zamonaviy kompetensiyalar nazariyasi bilan chambarchas bog’liqdir.

Xususan, A. V. Hutorskoyning kompetensiyaviy yondashuvga oid ishlarida axborot bilan ishlash kompetensiyasi umumta’limiy kompetensiyalarning eng muhimlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Unga ko’ra, zamonaviy shaxs o’z hayot faoliyatida axborotga ishlov bera olish, uni tahlil qilgan holda qaror qabul qilish darajasiga ega bo’lishi kerak. V. I. Soldatkina va N. G. Seleznevlarning tadqiqotlarida axborot kompetentligining struktura-modulli modeli ishlab chiqilgan bo’lib, bu modelda axborot qidiruvi, tanlovi, tahlili va bahosi alohida bosqichlar sifatida ko’rsatilgan. Bu esa talabalarda kompetensiyani bosqichma- bosqich shakllantirishga yo’naltirilgan yondashuvni ifodalaydi.

Xalqaro tajribalarga murojaat qilsak, Yevropa Ittifoqi tomonidan ishlab chiqilgan DIGCOMP – Raqamli kompetensiyalar tizimi, talabalarda axborot bilan ishlash, kommunikatsiya, raqamli kontent yaratish, xavfsizlik va muammolarni hal qilish kabi besh asosiy yo’nalishni qamrab oladi. Ushbu tizim, hozirgi kunda ko’plab oliy ta’lim muassasalarida talabalar raqamli savodxonligini baholashda qo’llanilmoqda.

O’zbekistonlik olimlardan I. Yo’ldoshev, D. Qodirov va M. Sattorovlarning raqamli ta’lim, axborot texnologiyalari va kompetensiyalarni rivojlantirishga oid ilmiy ishlari bu yo’nalishning milliy xususiyatlari va mavjud imkoniyatlarini tahlil qiladi. Xususan, D. Qodirovning "Axborot madaniyatini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o’rni" nomli tezissida oliy ta’lim muassasalarida raqamli vositalardan to’g’ri foydalanish orqali talabalarning axborotga nisbatan mas’uliyatli munosabatini shakllantirish zarurligi ta’kidlanadi.

Shuningdek, UNESCO tomonidan tayyorlangan "Media and Information Literacy" (2021) qo’llanmasida axborot kompetentligining global kontekstdagi o’rni, yoshlar ongida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, soxta va noto’g’ri ma’lumotlardan himoyalash kabi jihatlar ham chuqur yoritilgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, talabalarda axborot kompetentligini rivojlantirish uchun uzviy integratsiyalashgan, fanlararo va amaliy yo’naltirilgan ta’lim tizimini yaratish zarur. Shuningdek, bu kompetensiyani baholash mezonlari ham xalqaro standartlarga muvofiq takomillashtirilishi lozim.

Natijalar. Zamonaviy dunyoda axborotga ega bo'lish emas, balki uni qanday topish, tahlil qilish va to'g'ri ishlata olish – shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatning mezoniga aylanmoqda. Shu bois, ta'lim tizimi oldida turuvchi eng muhim vazifalardan biri – talabalarda axborot kompetentligini samarali shakllantirishdir. Ushbu kompetensiya – bu faqat texnik ko'nikmalar emas, balki tanqidiy fikrlash, axloqiy mas'uliyat, axborotga nisbatan madaniyatli yondashuvni ham o'z ichiga oluvchi murakkab psixopedagogik holatdir. Amaliy kuzatuvlar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab talabalar bugungi axborot oqimida yo'lini topishda qiynalmoqda. Raqamli resurslar ko'paygani sari axborotni saralash, haqiqiy va soxta ma'lumotni ajratish, ma'lumotdan maqsadli foydalanish zaruriyati kuchaymoqda. Bu holat, o'z navbatida, oliy ta'lim muassasalarini yangi yondashuvlarni izlashga undamoqda.

«Media va axborot savodxonligi» tushunchasi XXI asrda o'zini o'rab to'rgan borliqni tushunishi uchun insonga zarur bo'lgan turfa xil ko'nikmalarga to'plamini anglatadi. Media va axborot savodxonligi media xamda kutubxonalar, arxivlar va Internet kabi boshqa axborot yetkazuvchilarining shaxsiy xayotimiz va demokratik jamiyat xayotidagi roli vavazifalari bilan uzviy bog'liqdir. U insonning kommunikatsiya va o'z fikrini erkin bayon qilish, g'oyalar va axborotni izlash, qabul qilish, ular bilan almashinish borasidagi xuquqlarini amalga oshirishga ko'maklashadi. Media va axborot savodxonligi media va boshqa axborot yetkazuvchilar nima ishlab chiqarayotgani, qanday xabarlarini tarqatayotgani bo'yicha mavjud ma'lumotlar asosida, media va boshqa axborot yetkazuvchilarni baxolash xamda maqsadli auditoriyarolinibaxolash imkoniyatini beradi. Media va axborot borasida savodxon insonlar quyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladilar: medianing va ular orqali taqdim etilayotgan axborot shakllarining ta'sirini yaxshi tushunish; uylangan mustaqil qarorlar qabul qilish; atrof-muhit bo'yicha yangi ma'lumot olish; umumiylik xissining shakllanishiga ko'ra; jamoaviy diskursni qo'llab-quvvatlash; hayotidavomida uzluksiz ta'lim olish; axborotni yaratish; tanqidiy fikrlash; mediada o'zini namoyon qilish va ijodiy maqsadlarda foydalanish; mediadan o'z xavfsizligini ta'minlagan va ijtimoiy mas'uliyatni xis qilgan xolda foydalanish; demokratik jamiyat xayotida va global axborot tarmogida faol ishtirok etish. Mediani ifoda etish shakllari va vositalari muntazam ravishda rivojlanib bormoqda. Demak, media va axborot savodxonligi ko'nikmalari xam uzluksiz tarzda takomillashib borishi lozim. Xar bir o'qituvchi o'z o'quvchilariga media madaniyatdayashashuchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni beruvchi media pedagog bo'lishi mumkin.

MUHOKAMA

O'qituvchilar tomonidan mediata'lim o'z faoliyatida foydalanish uchun kashf qilinayotgan yondashuvlarning turli-tumanligi bir qator afzalliklarga ega. O'qituvchilar tanishtirayotgan media turlari qanchalik xilma-xil bo'lsa, media ta'limshunchalik sermazmunva chuqurroq bo'lib boradi. Bugungi kunda pedagoglar duch kelayotgan eng katta vazifa - bu bolalar va yoshlarni axborot dengizida o'z yo'lini topishga o'rgatishdir. Ammo, media va axborot savodxonligini shakllantirish boshqa xar qanday ta'lim turidan farq qilmaydi: buning zamirida o'quvchilar bilan ishlash yotadi. O'qituvchi yoshlar media madaniyatni chuqur bilishi shart emas, uning texnikasi bo'yichadaxo bo'lishi xam kerak

emas, ammo u tarmok odoqiga tegishli masalalar borasida o'z xayotiy tajribasiga tayangan holda, maslahat berishga qodir bo'lishi shart. O'qituvchi mediabo'yicha ishni media bilan o'zining munosabatlari xaqida o'ylashdan boshlashi kerak: men mediadan qanday foydalanaman? Ular ishimga qanday ta'sir qiladi? Media savodxonlik bo'yicha o'qituvchining malakasi shaxsiy media ko'nikmalari, tajribasi va mediagabo'lgan qiziqishiga, media savodxonlikning turli jihatlarini muhokama qilishga tayyorligi, o'quv tadbirlarida faol ishtirok etishi asosida ko'riladi. Media savodxonligi o'qituvchisi, o'quvchilar fikrining to'g'riligini yoki ularning mediaborasidagi didini muxokama qilmaydi, balki ulardan munozaralar uchun tayanch nuqtasifatida foydalanadi. Media savodxonligi o'qituvchisi yosh o'quvchilarining kichik bo'lsada, tajribasini qadrlashi kerak; o'quvchilarni medianing zararli ta'siridan o'zlarini ximoya qilishni o'rganishi uchun yetarli xajmdagi axborot va ko'nikmalarni taqdim qiladi. Garchi yoshlar, ayniqsa shaxar yoshlari, bolalikdanoq kundalik xayotda texnologiyalardan foydalanishga ko'nikkan bo'lsalar-da, zamonaviy yoshlar - bu xodisa bilan to'qnashayotgan birinchi avlod. Ularda media bilan o'zaro ta'sirlashish va atrofdagi narsalarni idroketishtug'ma qobiliyati yo'q, xuddi bu yana bir Internet-ilovadek.

XULOSA

Shunday ekan, bugungi ta'lim axborot kompetentligini rivojlantirishga bir yoqlama emas, balki kompleks, tizimli, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bilan qarashni talab qilmoqda. Bu yo'lda o'qituvchi va talaba hamkorligi, ilmiy-tadqiqotga asoslangan yondashuvlar, raqamli savodxonlikni yuksaltirish vositalari muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarda axborot kompetentligini shakllantirish va rivojlantirish – bugungi ta'lim tizimining eng muhim va dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Ushbu kompetensiyaning mavjudligi nafaqat bilim olish jarayonini yengillashtiradi, balki talabaning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va tanqidiy qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shunday ekan, texnik moslamalarva Internetga kirish imkoniyati taqdim etilar ekan, mediadan xavfsiz va to'g'ri foydalanish bo'yicha qo'llanma ham berilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.
2. Солдаткина В.И., Селезнева Н.Г. Информационная компетентность студентов: структура, развитие, диагностика. – Москва: Академический проект, 2015. – 214 с.
3. European Commission. Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.1). – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. <https://joint-research-centre.ec.europa.eu>
4. UNESCO. Media and Information Literacy: Curriculum for Teachers. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
5. Qodirov D. Axborot madaniyatini shakllantirishda raqamli texnologiyalarning o'rni

20-Mart, 2025-yil

6. Komilov, J., Isaeva, G., Jonzokova, S., Nosirova, D., & Suleymanova, R. (2021). Innovative approaches of psychological training of young sportsmen to the competitions. *IlkogretimOnline*, 20(3).

7. Suleymanova, R. (2023). PEDAGOGICAL ASPECTS OF FORMING EDIAEDUCATION LITERACY. *Science and innovation*, 2(B3), 199-203.

